

АВТОПОРТРЕТ — портрет художника (мальований, різьблений, ліплений, рисований), який виконав він сам; різновид жанру *портрета*. У давнину А. — рідкісне явище, у середньовіч. мистецтві відомі поодинокі ідеалізовані зображення. Як окрема галузь мист. діяльності утвердився в епоху Відродження. Тоді склалися й певні різновиди А. Найчастіше А. створювали для себе і художник не залежав від замовника, тому такі роботи менше підпорядковувалися тогочас. канонам і схемам. Здебільшого А. мав інтимний характер. Митці зображували самих себе за роботою, з атрибутами праці — палітрами, пензлями, олівцями; під час перебування в майстерні, у колі сім'ї чи друзів. Зрідка створювали репрезентативні, парадні А., проте найпоширенішими завжди були погрудні камерні зображення. Іноді А. включали в сюжетні чи пейзажні композиції. Еволюцію А. в укр. мистецтві простежити важко, оскільки багато творів утрачено, у чималій кількості невідомий автор. Перший відомий в укр. живописі А. вміщено на підписній іконі «Розп'яття» (1691, В. Липський). Художник зобразив себе поряд із родиною донатора. Ймовірно, автопортретним є також зображення «Євангеліста Луки» у розписах церкви Воздвиження Чесного Хреста в Дрогобичі (кін. 17 — поч. 18 ст.). Зображення темнобородого чоловіка з палітрою і пензлем у руках перед мольбертом має явно портретні риси. 1803 нар. майстер Костянтин помістив свій А. на церк. корогві (внизу композиції «Пієта» в овалному медальйоні зображено профіл. погруддя молодого вусатого чоловіка в білому військ. мундирі та перуці з косою). Перший А. як окремий твір виконала А. Полуботок (1801). На полотні змальовано літню жінку в темному міщан. одязі, на звороті традиц. напис — розповідь про життєвий шлях зображеної. З перших десятиліть 19 ст. у процесі значних соц. і духов. зрушень, із поштовхом худож. життя митці частіше звертаються до А., що свідчить про самоусвідомлення, зростання сусп. ролі й значення митця як людини творчої професії. Особливо популяр. стає А. у діяльності вихованців Петербур. АМ, які відображали тогочасну духовну атмосферу. Романтизацією образу, увагою до внутр. світу позначено твори П. Зайцева (1828, Н.-д. музей АМ у С.-Петербурзі), І. Зайцева (1834–35, Полтав. ХМ), А. Мокрицького (1835, ДРМ), П. Орлова (1847, ДРМ), Д. Безперчого (1846, Харків. ХМ), потягом до реалістич. трактування характеру — К. Павлова (1835, НХМ), Г. Лапченка (1849, Алупкин. палац-музей) та інші. Винятково важливого значення набуває А. у творчості Т. Шевченка. Прикладом введення своєрідно «замаскованого» А. у сюжетну канву зображення є картина Є. Крендовського «Збираються на полювання»

(1836, ДТГ), де художник зобразив себе у бекеші, з рушницею в руках. Іноді А. вміщували в пейзажне полотно (О. Сласт'юн, «Художник на етюдах», 80-і рр. 19 ст., Сум. ХМ; І. Похитонов, «Автопортрет. За роботою», 1911, приват. зб., Франція). Прагнучи наголосити на своїх соц. симпатіях чи демократ. переконаннях, художники часто змальовували себе представниками народу — у вигляді селян (автопортрети А. Гороневича, 1848, ДТГ; Л. Жемчужникова, 1853, НХМ; В. Корнієнка, 1904, Дніпроп. ХМ; Н. Онацького, 1909, Сум. ХМ). Демократ. спрямованість творчості М. Раєвської-Іванової наочно постає в її А. (1866, приват. зб., Харків), де бачимо авторку з палітрою і пензлем у руці. Демократизм і аналітичність образів характерні для А. художників-передвижників. Вони виконували А. монохромні олівцеві (П. Мартинович, 1877), олійні, приглушеного колориту, переважно погрудні (М. Пимоненко, 1912), акварельні (С. Костенко, 1888) — усі НХМ. Справжнього розквіту досягає А. на межі 19–20 ст. Майже в кожного тогочас. митця були не лише поодинокі А., а й цикли таких зображень. Для А. характерний широкий спектр пластич. та образ. пошуків, майже всі вони пройняті подихом бурхливої епохи. Пафос боротьби, внутр. конденсованість почуттів відбито в творах О. Мурашка (1917, НХМ) та Г. Світлицького (1925, НХМ). Серед зх.-укр. митців до А. активно звертались Я. Машковський (1825), М. Яблонський (1830, обидва — Львів. картинна галерея), Т. Копистинський (1871–72), О. Курилас (1900, обидва — НМЛ) та ін. Численні А. у творчості Я. Пстрака, М. Федюка, М. Сосенка, І. Труша, О. Кульчицької, цикл автопортретів у О. Новаківського. У перші десятиліття 20 ст. поряд із творами реаліст. напрямку з'явилися А., вирішені в дусі авангардизму («Автопортрет» О. Богомазова, 1917). Ф. Кричевський, починаючи з дорадян. доби, орієнтується на образи, сповнені життєвої снаги, фіз. здоров'я, духов. сили («Автопортрет», 1911, НХМ; «Автопортрет у білому кожусі», 1926–32). Широке узагальнення, героїзація образу властиві і невеликим графічним А.: О. Кокеля (1929, Харків. ХМ), К. Єлеви (1939, Київ. худож. інститут), А. Петрицького (1926, НХМ). Пафос часу відчувається в камерному А. І. Їжакевича (1927, НХМ), у піднесеному внутр. стані портретованого В. Касіяна (1920, пастель, НХМ). У техніці силуету вирішено «Автопортрет з дружиною й дітьми» Г. Нарбута (1919, НХМ). До А. звертаються і нар. майстри К. Білокур (ДМУНДМ), Я. Отришко (20-і рр.). Численні А. С. Прохорова створюють образ митця-трудівника. Багато уваги А. приділяли П. Волокидін, С. Бесєдін, Л. Крамаренко, В. Костецький, Д. Шавикін. Серед друзів-однодумців змалював себе А. Ерделі в «Груповому порт-

реті закарпатських художників» (1947, Закарп. ХМ). У сучас. укр. А. простежуються різноманітні напрями трактування образу, кращі з А. відтворюють єдність особистого та заг.-людського («Автопортрети» Т. Яблонської; документалізація образу в композиції В. Задорожного «На місці минулих боїв», 1964, НХМ; поглиблений психологізм у В. Виродової-Готьє, 1960; публіцист. звучання у В. Гуріна, 1970; пульсування часу у творах Г. Неледві, 1974, та Р. Багаутдінова, 1985; ностальгія за гармоній. єднанням людини і природи у Г. Бородай («Пам'яті Олексія Гавриловича Венеціанова», 1979-80), яка включила А. в ідиліч. світ героїв О. Венеціанова). На межі 1980-90-х і протягом 1990-х рр. А. у творчості укр. митців стає досить рідкіс. явищем, відображуючи заг. тенденцію портрет. жанру — послаблен-

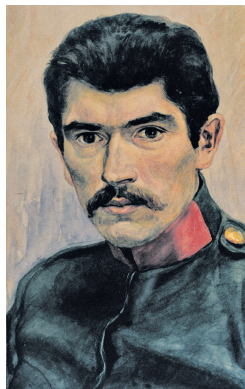
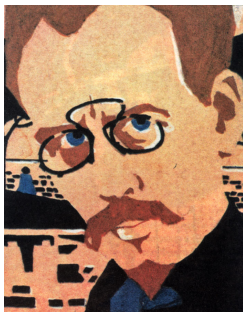
ня уваги до самопочувань і внутр. світу людини, її зв'язків із часом. Деякі А. прикметні нарочитою багато-значністю («Автопортрет», 1996, Л. Рапопорт) чи підкресленістю певної «рольової» гри художника у його складних стосунках із дійсністю.

Рекомендована література

1. Автопортрет в русском и советском искусстве: Каталог выставки. Москва, 1977;
2. Рубан В. В. Український портретний живопис першої половини XIX століття. К., 1984;
3. Її ж. Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX століття. К., 1986.

В. В. Рубан

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Автопортрет / В. В. Рубан // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-42472>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).